

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ РОЗУМІННЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Ю. Матвєєва

*Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
м. Київ, вул. Набережно-Хрещатицька, 27, к.4,
e-mail: julybirch@ukr.net*

Верховенство права як багатоаспектна та надзвичайно популярна у сучасному правознавстві та правовій практиці доктрина ставить, у той же час, і багато запитань для правозастосувача та пересічного громадянина. Не легко зрозуміти, що англомовні люди мають на увазі під висловлюванням *rule of law*. За останні сімдесят чи навіть п'ятдесят років значення цих слів змінилось і це висловлювання стало сприйматись як у Англії, так і в Америці як дещо застаріле. Тим не менше нещодавно воно відповідало ідеї, яка... «у всіх західних країнах якщо і не втілилась у життя, то повністю завоювала розум», так що «мало хто сумнівається у тому, що ця ідея призначена для того, щоб правити світом» [1, 75].

Отож, доктрина верховенства права має велику кількість характерних ознак чи принципів, які сформульовані як на теоретичному науковому рівні, так і у рішеннях різних міжнародних та деякою мірою (на жаль, поки що не так часто, як цього хотілося б) вітчизняних юрисдикційних органів. Одним з важливих аспектів розуміння та практичного наповнення змісту верховенства права є принцип правової визначеності (*legal certainty*).

Можна сказати, що першими кроками на шляху до формування принципу правової визначеності була поява писаних джерел права. Це надавало правовим нормам високого ступеню формальної визначеності.

Як відомо, звичай є найдавнішим джерелом права, який являв собою правила поведінки, що передавались з покоління в покоління. З часом усна форма звичаю спричиняла труднощі при доведенні у суді факту його існування, тому згодом деяким звичаям надавалася письмова форма. Запис звичаїв у певних випадках відбувався без санкції держави («варварські правди»), в інших – за вказівкою королівської влади (наприклад, у Франції в XVI ст. за часів Карла VII). [2, 268]. Такі писані правові пам'ятки як Закони XII таблиць, Дигести Юстиніана, Салічна правда або «Салічний Закон» (*Lex Salica*), Руська правда та інші збірники часів феодального права фактично були записами звичаїв, які склалися в того

чи іншого народу. Надання нормам звичаєвого права письмової форми і закріплення їх у збірниках законодавчих актів, а отже визнання їх державою, було важливим кроком на шляху до встановлення стабільності у стародавніх державах та країнах середньовіччя.

Закони XII таблиць (лат. *Leges duodecim tabularum*) були першою римською кодифікацією права (середина V століття до н. е.) і протягом багатьох століть вони вважалися в Римі основним джерелом публічного та приватного права. Свою назву Закони отримали у зв'язку з тим, що були написані на 12 дерев'яних дошках, які були виставлені на міській площі. Відтак ніхто не міг посилатися на незнання закону. До того ж, від кожного юнака, який вступав в ряди громадян, вимагалось знання цих законів напам'ять. Вважалося, що без їх знання виконувати обов'язки громадянина неможливо [3].

Таким чином, старий, пов'язаний з родовим ладом звичай був замінений писаним правом, у якому було закріплено непорушність приватної власності, рабство та правову нерівність. У Законах XII таблиць було зафіксовано правову відмінність патрициїв та плебеїв, патронів і клієнтів, вільних та рабів.

Зазначимо, що більше за всіх у створенні писаних законів мали потребу плебеї, оскільки застосування права знаходилося виключно в руках патриціанських магістратів. Це зумовлювало неясність права, що відкривало простір для зловживань з боку патрициїв [4, 118]. Кодифікація норм звичаю слугувала своєрідним захистом від свавілля патриціанських суддів і була для них етапом в боротьбі за урівнення в правах з патриціями. Важливим досягненням плебеїв було обмеження позикового проценту, однак патриції домоглися внесення до тексту законів низки положень, які суттєво обмежували права плебеїв: заборона вступати у шлюб з патриціями, закріплення інституту клієнтели, який був вигідним насамперед патриціанським родам [5].

Отже, з появою писаного закону громадяни отримали змогу передбачати можливі наслідки своєї поведінки та вимагати реалізації своїх прав, які були визнані державою та відомі усім. З моменту виникнення необхідності у письмовій формалізації правових норм, виникла потреба у правовій визначеності, під якою тривалий час розуміли саме визначеність письмового закону.

Ще Аристотель у своїх працях висував вимоги до закону, а саме: це загальні правила, сформульовані за допомогою чітких та зрозумілих всім термінів, котрі необхідні громадянам для того, щоб вони могли називатися вільними [6, 11].

Вагомий внесок у розвиток правової визначеності, як її розуміли у той час, був зроблений імператором Юстиніаном. Імператор провів масштабну кодифікацію римського права. З римського правового матеріалу ним було відкинуто застарілі норми та правові інститути, натомість було доповнено новими, які відображали процес феодалізації візантійського суспільства [4, 231]. На основі Кодифікації Юстиніана була проведена рецепція римського права в країнах феодальної Європи. У XVI-XVIII ст. більшість європейських країн прийняла писані кодекси та конституції, які вібрали в себе ідею правової визначеності як точності письмових формулювань, що мало би бути запорукою від свавілля влади [6, 11].

Видатний діяч епохи Відродження Чезаре Беккарія в своєму трактаті «Про злочини і кари» зазначає: «...якщо норма, що визначає правомірність або неправомірність яких-небудь дій, якою мають керуватися усі громадяни від простолюдина до філософа, не є предметом спірного тлумачення, а чітко встановлена, то в цьому випадку підданам не загрожує дріб'язковий деспотизм більшості» [7, 78]. У «темряві» норм він вбачає зло, оскільки, коли громадянин не розуміє правових приписів, то не в змозі судити про міру своєї свободи та міру свободи інших громадян, а відтак стає залежним від вузького кола осіб. Ч.Беккарія переконаний: невігластво та відсутність чіткого уявлення про покарання сприяють «неприборканості пристрастей», а тому, чим більше буде громадян, які розуміють і читають закони, тим менше буде злочинів. У зв'язку з цим він вбачає велику користь у книгодрукуванні, яке зробило громадськість «хранителем священних законів», оскільки вирвало їх з вузького кола обраних осіб та сприяло тому, що в Європі зменшилась кількість жорстоких злочинів [7, 81].

Він висловлює важливий принцип, який ліг в основу сучасного кримінального законодавства: покарання за злочини можуть бути встановлені виключно законом. Призначати їх має право лише законодавець, який представляє усе суспільство, що об'єднане суспільним договором [7,72].

Фома Аквінський визначає закон як «направлене на суспільне благо та оприлюднене установлення розуму того, хто покликаний піклуватися про суспільство» [8, 10]. Необхідність оприлюднення закону Аквінський вважає його істотною ознакою, без якої неможлива його дія в якості загального правила та регулятора людської поведінки [9, 439] Він виділяв вічний, природний, людський та божественний закон. На його думку, різниця в природних властивостях та якостях різних

людей (фізичних, емоційних та інтелектуальних), а також різноманітність життєвих обставин та ін. призводять до неоднакового розуміння та застосування вимог природного закону та різноманітному ставленню до них. У зв'язку з цим виникає невизначеність, яка пов'язана з неконкретизованістю велінь природного закону та суперечить їх загальнооб'язковому і по суті єдиному для всіх людей характеру і сенсу. Таким чином, виникає необхідність у людському законі, який бере під захист та конкретизує правила та принципи природного закону щодо різноманітних обставин людського життя [9, 440]

Визнаючи ідеальною формою права лише закон, Джеремі Бентам критикував систему прецедентного права в Англії, оскільки вбачав у ньому суттєві недоліки, пов'язані насамперед з відсутністю можливості людей прогнозувати свою поведінку, керуючись правом. За його словами, «недолік прецедентного права полягає в тому, що воно створюється без будь-якої участі народу і народу невідоме». Він називав прецедентне право «собачим правом», а суддів – «власниками собак», порівнюючи процес створення права суддями для людей з процесом створення законів поведінки для своїх собак: «Вони не скажуть людині завчасно, чого вона не має робити, вони не дозволять, щоб їй про це було сказано, вони брешуть, поки вона не зробить чогось, що за їх словами, вона не мала робити, а потім повісять її за це. Яким тоді чином кожна людина може пізнати це собаче право?» [10, 153].

Крім того, він різко піддає критиці мову правових норм, які вважає громіздкими, заплутаними, обтяженими фікціями та багатозначними словами. Англійський правознавець вбачав необхідність у зміні мови закону та наближенні його до повсякденної мови людей. За його словами зміст правових норм «має бути переданий реченнями помірної довжини, якими користується людина у повсякденній бесіді і якими пишуться закони у Франції, де є слів не більше, ніж це потрібно» [11].

На думку Гегеля, позитивне право має бути загальноновизнаним, а це можливо лише за умови, коли воно зрозуміло викладено в доступних для кожного законах. Гегель виступав проти звеличення природнього права, зміст якого є часто незрозумілим, знання його випадкове і є долею небагатьох. Вчений філософ був прихильником кодифікації, яка дозволяє уникнути правових непорозумінь і завадити тому, щоб суддя виконував роль законодавця [9, 126].

На ознаку зрозумілості та передбачуваності законів звертає увагу Гоббс, визначаючи цивільний закон як «правила, які держава усно, письмово або за допомогою інших досить зрозумілих знаків своєї волі

встановила для кожного підлеглого з тим, щоб він користувався ними для розрізнення правильним та неправильним, тобто тим, що не узгоджується з правилом» [8,464].

Френсіс Бекон у своїй праці «Велике відновлення наук» сформулював основні вимоги до закону, виділивши для цього окремих розділ «Зразок трактату про всезагальну справедливість, або про джерела права, в одній главі, у формі афоризмів». Він зазначав: «Закони – якорі держави» [12, 527] Окрему увагу філософ приділяв такій якості законів як точність, яку вважав головною. Бекон зазначав: «Закон можна вважати хорошим в тому випадку, якщо зміст його точний, якщо вимоги його справедливі, якщо його легко виконати, якщо він узгоджується з формою держави, якщо він породжує добродетель у громадян» [12, 508]. На думку Бекона, без точності закон не може бути справедливим, «адже «якщо труба видасть невірний звук, хто піде в бій?» Так само, якщо невірний голос видасть закон, хто буде йому коритися? Тому, перед тим як завдати удару, закон має спочатку попередити про це» [12, 509].

Неточність законів за Беконом буває двох видів: коли взагалі не існує ніякого закону, і коли закон є двозначним та неясним.

Він вважає, що справи, щодо яких мають місце прогалини в законодавстві, мають розглядатися тільки судами вищої інстанції «адже право доповнювати закон і розширювати межі його застосування або ж пом'якшувати його дію мало чим відрізняється від права видавати закони» [12, 516]. Бекон, як і Бентам, негативно ставиться до суддівської правотворчості: «Суддям варто пам'ятати, що їх справа «*ius dicere*», а не «*ius dare*» – тлумачити закони, а не створювати та видавати їх». Перетворення судді в законодавця він характеризує як свавілля, запорука від якого, на його думку, полягає саме у точності законів: «кращим є той закон, який залишає якомога менше рішенню судді» [12, 509].

Неясність викладу законів виникає або через їх багатослівність, або навпаки через надмірну стислість, або через те, що преамбула закону суперечить власне закону. Такі закони, за його словами, не дають змоги досягти ясного вираження цілей на намірів законів. Для того, щоб досягти ясності викладу тексту, філософ радить шукати такі спільні і одночасно визначені терміни, які б, не викладаючи детально всіх випадків, що стосуються закону, досить ясно виключали всі ті випадки, які його не стосуються [12, 525].

Питанням правової визначеності змісту законів також приділяється увага у фундаментальній праці Монтеस्क'є «Про дух законів», 29 глава якої присвячена способу складання законів. Так, при створенні

законів, необхідно дотримуватися відомих правил, серед яких є вимога до мови закону. Вона має бути простою та стислою, оскільки «прямі вирази завжди легші для розуміння, ніж вишукані». Зразком точності складу та легкості сприйняття Монтеस्क'є вважав Закон XII таблиць. Окрім того, закон має бути складений таким чином, щоб можна було уникнути різного тлумачення його положень. Монтеस्क'є також звертає увагу на уникнення надмірної деталізації, яка заважає розумінню норм закону: «Закони не мають вдаватися в тонкощі: вони призначені для людей посередніх і мають в собі не мистецтво логіки, а поняття простого батька сімейства» [13].

У своїй праці «Виправдання добра» С. Соловйов виділяє три безумовних відмінних риси закону (позитивного права) – публічність, конкретність та реальне застосування. Таким чином, не оприлюднені постанови не можуть бути загальнообов'язковими, тобто не можуть бути позитивним законом. Він визначає конкретність закону як втілення в ньому норм про визначені правовідносини у реальному середовищі, а не як вираження абстрактних ідеалів [8, 538].

Покровський І.А. у своїй книзі «Основні проблеми цивільного права» на початку ХХ століття надав оцінку принципу правової визначеності. Визначеність правових норм Покровський І.А. розуміє як визначеність правових вимог, до яких кожна окрема людина має пристосовувати свою поведінку. Зокрема, він зауважив, що визначеність правових норм є першою умовою впорядкованого суспільного життя, а «право на визначеність правових норм є одним з невід'ємних прав людської особистості, яке тільки собі можна уявити», без якого, за його словами, «взагалі ні про яке «право» не може бути мови» [14, 89].

Хайек у своїй роботі «Шлях до рабства» зазначав, що верховенство права – це вимога того, щоб державна влада в усіх своїх діях була зв'язана правилами, які зафіксовані й оголошені заздалегідь, – такими правилами, які роблять можливим передбачувати з усією вірогідністю й явною визначеністю те, як влада буде використовувати свої примусові засоби за певних обставин» [15, 85]. На його думку, визначеність закону є найголовнішою умовою для економічної діяльності в суспільстві, однак він не з'ясує що саме означає термін «визначеність» стосовно закону [6, 10].

На противагу прихильникам позитивістської концепції права, які під визначеністю розуміли точність та зрозумілість письмових формулювань, представники реалістичної школи права скептично ставляться до «норм на папері», а отже і до визначеності закону як такого. Будь-яка

норма, незалежно від того, виражена вона в законі чи прецеденті, неминуче завмирає та відстає від життя. Представники реалістичної школи права зазначали, що у праві немає нічого вічного. Вони вважали, що право має постійно змінюватися, а це можливо лише в тому випадку, коли правотворчою силою буде суд [16]. Паунд Роско, прихильник реалістичної теорії права, навіть висунув ідею про «правосуддя без права», тобто вільної суддівської діяльності, не пов'язану з діючим правом [10, 198].

Даний підхід до розуміння права, на наш погляд, є недосконалим, оскільки заперечує правову визначеність, а відтак стабільність, яка досягається зокрема створенням досконалого законодавства. Надання безмежної свободи суду фактично робить його законодавцем, а отже відкриває простір для його свавілля.

Отже, історичні витoki правової визначеності ми спостерігаємо ще за часів існування Римської імперії. Правову визначеність на той час розуміли як визначеність письмового закону. Надання праву письмової форми дозволило широкому колу осіб знати про свої права та обов'язки, що забезпечило громадянам певний рівень захисту від зловживань з боку влади та стало важливою передумовою для встановлення стабільності в суспільних відносинах. Із розвитком політико-правової думки змінювалося розуміння права, а відтак і розуміння закону. Правова визначеність більше не обмежувалась лише письмовою формою законів. Філософи середньовіччя та нового часу почали висували такі вимоги до законів, як точність, зрозумілість та передбачуваність. Відповідність закону цим вимогам, на думку вчених, робило його ефективним знаряддям в боротьбі проти свавілля державної влади.

З часом уявлення про правову визначеність та її значення в національних правових системах змінювались. Сьогодні правова визначеність має вигляд загальноправового принципу права та є складовою концепції верховенства права.

Преамбула Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод людини проголосила верховенство права як елемент спільної спадщини держав-учасниць.

Класичне обґрунтування концепції верховенства права було здійснено Альбером Веном Дайсі в роботі «Введення в дослідження права конституції» (1885) [17, 537]. Основу цього принципу, на його погляд, складають три положення. По-перше, відсутність державного свавілля, по-друге, підпорядкування кожного звичайному закону, який застосовується звичайними судами, по-третє, загальні норми конституційного права утворюють результат загального права країни [18, 157].

Сьогодні існує багато визначень верховенства права, в основі яких покладений формальний або матеріальний аспект. Якщо розглядати принцип правової визначеності як визначеність письмового закону, то прийнятною в даному випадку є формальна концепція верховенства права. Зазначена концепція пов'язує верховенство права з існуванням закону, який здатний спрямовувати дії тих, хто йому підкоряється. Для цього закон має бути загальним, передбачуваним, зрозумілим і чітким [19, 106].

Варто відзначити, що принцип юридичної визначеності прямо не закріплений в Європейській конвенції, однак на цей принцип вказує Європейський Суд з прав людини, визначаючи його одним з основних елементів верховенства права.

М.В.Савчин та Р.В.Марчук під принципом правової визначеності розуміють чітке і однозначне розуміння правових норм, відсутність суперечностей між ними, неконституційність прогалін у законодавстві. Вони також вважають, що правову визначеність можна розуміти як стабільність політичних і правових рішень, тобто стабільність та цілісний характер законодавства, здійснення адміністративної і судової практики на основі закону відповідно до принципу верховенства права, а також прозорість і демократизм при прийнятті владних рішень [20, 85].

М.І. Козюбра розглядає правову визначеність як складову верховенства права і під цим принципом розуміє насамперед «вимогу чіткості підстав, цілей і змісту нормативних приписів, особливо із тих, що адресовані безпосередньо громадянам», які повинні мати можливість передбачити правові наслідки своєї поведінки. До вимог цього принципу він також відносить вимоги, пов'язані з гарантіями від довільного втручання влади у права особистості, обмеження дискреційних повноважень [21, 6]. Так, повноваження органів виконавчої влади у відносинах із громадянами та їх об'єднаннями мають визначатися лише законами. Ними мають встановлюватися межі розсуду цих органів. Жоден акт органів виконавчої влади не може підміняти своїм регулюванням закон і визначати власні межі свободи розсуду в указаних відносинах [22, 21].

На думку В. Брюггера, принцип правової визначеності виявляється у чіткості визначення правових норм, чіткості у підпорядкуванні праву, стабільності правових норм та чіткій інституційній відповідальності органів влади [23, 322]. Отже, принцип правової визначеності, як і принцип верховенства права, є багатоаспектним явищем.

Основу принципу юридичної визначеності складає формальна визначеність змісту правових норм, яку в загальній теорії права роз-

глядають як одну з ознак правової норми. Формальна визначеність норми має два аспекти: зовнішній та пов'язаний з ним внутрішній. Тільки певний зміст правової норми може отримати зовнішню форму вираження в нормативно-правових актах [24].

Критерій визначеності змісту правової норми, як конституційна вимога до законодавця, був сформульований в постанові Конституційного Суду РФ від 25 квітня 1995 року по справі про перевірку конституційності статті 54 Житлового кодексу РРФСР. У своїй постанові суд зазначив: загально-правовий критерій визначеності, ясності, недвозначності правової норми походить з конституційного принципу рівності всіх перед законом та судом (стаття 19, частина 1, Конституції РФ), оскільки така рівність може бути забезпечена лише за умови однакового розуміння та тлумачення змісту норми всіма правозастосовувачами. Невизначеність змісту правової норми, навпаки, допускає можливість безмежного розсуду в процесі правозастосування і неминуче призводить до свавілля, а отже – до порушення принципів рівності, а також верховенства закону [25].

Про вимогу визначеності змісту правової норми наголошував Конституційний Суд України у рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками, який зауважив «із конституційних принципів рівності і справедливості впливає вимога визначеності, ясності та недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування правозастосовної практики й неминуче призводить до сваволі». У рішенні від 29 червня 2010 року N 17-рп/2010 у справі про визнання неконституційним положення закону «Про міліцію» Конституційний Суд роз'яснив зміст цього принципу, зазначивши, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [26, 25].

Варто відзначити, що принцип правової визначеності традиційно розглядається Конституційним Судом України поруч з принципами рівності та справедливості. Конституція встановила, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (стаття 24 Конституції України). Рівність перед законом забезпечується насам-

перед завдяки принципу правової визначеності, основними вимогами якого згідно із наведеними рішеннями Конституційного Суду є ясність та недвозначність правових норм, а відтак їх однакове застосування. Ці вимоги забезпечують передбачуваність застосування правових норм, а, отже, і можливість осіб вільно реалізовувати конституційні права. До того ж, одну з вимог принципу правової визначеності містить стаття 57 Конституції, яка гарантує кожному знати свої права та обов'язки, без чого реалізація принципу рівності була б неможлива в принципі. Очевидно, що про передбачуваність правових норм не може йти мови, якщо закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, встановленому законом. Відповідно до частини другої статті 57 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, тобто закони та інші нормативно-правові акти мають бути оприлюднені.

У низці рішень Європейський Суд наголосив, що поняття «передбачено законом» вимагає не тільки, щоб оскаржувані дії мали певні підстави у внутрішньому праві, але і якість конкретного закону. Воно вимагає щоб закон був доступний для зацікавлених осіб, і щоб формулювання було достатнього рівня чіткості, щоб зацікавлені особи мали змогу, отримавши за необхідності юридичну консультацію по справі, передбачити з розумною для даних обставин мірою визначеності ті наслідки, які може спричинити конкретна дія [27, 57]

Таким чином, норми права можуть бути загальним критерієм оцінки та засобом контролю поведінки суб'єктів лише в тому випадку, якщо вони являють собою чіткі, достатньо визначені та однозначні формули належної або можливої поведінки. Невизначеність та неоднозначність норм права позбавляють їх якості формул поведінки, властивості бути регулятором поведінки. Формальна визначеність змісту правових норм дозволяє забезпечити належну організованість суспільних відносин: чіткість і конкретність прав та обов'язків їх учасників. За допомогою норм права численні ситуації приводяться до єдиної юридичної формули, встановлюється однакова модель поведінки невизначеної кількості суб'єктів в кількісно невизначених ситуаціях [28, 19 – 20].

Отже, основу принципу правової визначеності складає формальна визначеність змісту правових норм, яка досягається шляхом логічного, послідовного та повного врегулювання суспільних відносин, і надання цим відносинам певної форми.

Список використаних джерел:

1. Hayek F.A. The Political Ideal of the Rule of Law. Цит. за Бруно Леони. Свобода и закон. – М.: Ирисен, 2008. – 307 с.
2. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Авт. кол.: Н.В. Варламова, В.В. Лазарев, В.В. Лапаева [и др.] ; [под общ. ред. В.С. Нерсесянца]. – М. : Норма, 2004. – 832 с.
3. Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/18355/18378>. – Назва з екрану.
4. Покровский И.А. История римского права / И.А. Покровский – СПб. : Изд. дом «Летний сад», 1999. – 160 с.
5. Законы Двенадцати таблиц. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.hrono.ru/dokum/_000dok/12tablic.php. – Назва з екрану.
6. Матвеева Ю.І. Принципи правової визначеності: у пошуках розуміння / Ю.І. Матвеева // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки: Зб. наук. пр. – К. : Києво-Могилянська академія. – 2009. – Т.90 – С. 10-12.
7. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа – М. : Фирма «Стелс» БИМПА, 1995. – 304 с.
8. Аквинский Ф. Сумма теологии: Часть II-I. Вопросы 90-114 / Ф. Аквинский – К. : Ника-Центр, 2010. – 432 с.
9. Нерсесянц В.С. Философия права : [Учебник для вузов] / В.С. Нерсесянц – М. : Норма, 2005. – 656 с.
10. Мачин И. Ф. История политических и правовых учений: конспект лекций / И.Ф. Мачин – М. : Юрайт-Издат, 2007. – 208 с.
11. Учение Бентама о праве. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lawhistory.narod.ru/ru/news/posobie.htm>. – Назва з екрану.
12. Бэкон Ф. Сочинения: в 2-х т / Ф. Бэкон– М. : Мысль, 1971. – Т.1. – 590 с.
13. Монтескье Ш. «О духе законов». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://bookz.ru/authors/montesk_e-6arl_-lui/montes01/1-montes01.html. – Назва з екрану.
14. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский – М. : Статут, 2001. – 352 с.
15. Политико-правовые ценности: история и современность. [Под ред. В.С. Нерсесянца]. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 256 с.
16. Реалистическая школа права. Большая советская энциклопедия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cultinfo.ru/fulltext/1/001/008/095/842.htm>. – Назва з екрану.
17. Головатий С.П. Верховенство права : у 3-х кн. / С.П. Головатий – К. : Фенікс, 2006. – Кн. 1: Від ідеї – до доктрини. – 617 с.

18. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : Монографія / С.П. Погребняк– Х. : Право. – 240 с.
19. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Б. Таманага ; [пер. з англ.] – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – 208 с.
20. Савчин М.В., Марчук Р.В. Основні принципи діяльності Конституційного Суду України. / М.В. Савчин, Р.В. Марчук // Часопис Київського університету права. – 2009 – №2 – С. 83-89.
21. Козюбра М. І. Принципи верховенства права і правової держави : єдність основних вимог / М.І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки: Зб. наук. пр. – К.: Києво-Могилянська академія, 2007. – Т.64 – С. 3-9.
22. Козюбра М.І. Принцип верховенства права та вітчизняна теорія і практика // Українське право: Матеріали міжнародної конференції «Верховенство права: питання теорії та практики» – 2006. – № 1. – С. 15-23.
23. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 848 с.
24. Поляков А.В. Общая теория права. Курс лекцій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ex-jure.ru/law/news.php?newsid=101>. – Назва з екрану.
25. Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 25 апреля 1995 года № 3-П. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=11632>. – Назва з екрану.
26. Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року N 17-рп/2010 // Офіційний вісник України – 19 липня 2010 р. – № 52. – стор. 25. – стаття 1746.
27. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / Микеле де Сальвіа ; [пер. с фр. А.А. Жуйковой, Г.А. Пашковской]. – СПб.: Юридический центр пресс, 2004. – 1072 с.
28. Черданцев А. Ф. Толкование права и договора / А.Ф. Черданцев – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 381 с.

ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ПОНИМАНИЯ ПРИНЦИПА ПРАВОВОЙ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Ю. Матвеева

*Национальный университет «Киево-Могилянская академия»,
г. Киев, ул. Набережно-Крещатицкая, 27, к. 4,
e-mail: julybirch@ukr.net*

В статье осуществлен краткий исторический анализ понимания принципа правовой определенности. Основное историческое понимание сводилось к необходимости внешнего выражения норм права в письменной форме и в связи с этим к формальной определенности норм права. Цель правовой определенности – чтобы каждое лицо имело четкое представление о предписываемых законом правах и обязанностях и таким образом могло успешно реализовать свое поведение.

Ключові слова: правовая определенность, принцип, точная формулировка права.

HISTORICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF UNDERSTANDING THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINLY

Y. Matveyeva

*Kyiv-Mohyla Academy,
Kyiv, Naberezhno-Khreschatytska Str., 4, e-mail: julybirch@ukr.net*

The article is devoted to historical analysis definition “legal certainty”. The definition based on such demands as clean and precise formulation of law legislation. It is so-called short legal certainty. The research shows that it is very narrow and devoted to grounding wide concept of legal certainty.

Keywords: legal certainty, principle, precise formulation of law.